

УДК 373.2.011.3-051:005.963

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ДОШКІЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ ЦІННОСТЕЙ ДИТИНИ

Карнаухова А.В.

Педагогічний інститут

Київського університету імені Бориса Грінченка

У статті висвітлюються проблеми цінностей та їх класифікація в психолого-педагогічних аспектах. Проаналізовано суть базових цінностей у дошкільному віці та охарактеризовано результати професійної підготовки майбутніх дошкільних педагогів до формування базових цінностей дитини.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, базові цінності, особистість, діти дошкільного віку, студенти.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю вирішення проблеми формування ціннісних орієнтацій у дітей дошкільного віку в складних і неоднозначних умовах соціуму, адже розвиток цивілізаційних процесів ХХІ століття зумовлює тенденції до інтенсивної інформатизації суспільства, комп'ютеризації дозвілля та розвитку розважального телебачення. За таких умов спостерігається зниження інтересу дітей, в тому числі дошкільного віку, до книги. Це ускладнює прилучення дітей до світу літератури, а через неї – до фундаментальних цінностей культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З педагогічних позицій проблему цінностей досліджували Ш. Амонашвілі, Н. Асташова, Б. Гершунський, Н. Дереклеєва, М. Казакіна, В. Караковський, Н. Нікандров, Л. Новікова, Н. Щуркова та ін. Проблема ціннісних орієнтацій особистості отримала відображення в роботах психологів І. Кона, О. Леонтєєва, А. Маслоу, А. Петровського, К. Роджерса, С. Рубінштейна та ін. У роботах І. Афанасьєвої, О. Дробницького, А. Здравомислова, В. Осовського, В. Тугаринова. В теорії навчання та авторських методиках проблема цінностей була розглянута Н. Дереклеєвою, І. Колесниковою, Б. Кругловим, Д. Леонтєєвим, К. Платоновим, Н. Щурковою та ін. Видатні представники педагогічної думки та письменники вказували на важливість виховання дітей і молоді засобами художнього слова, оскільки література як вид мистецтва покликана виховувати високі духовні цінності, почуття прекрасного, гуманізм, патріотизм.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідженню проблеми вивчення цінностей приділяли увагу багато вчених ХХ ст. Цінність – це: моральна установка (У. Томас, Ф. Знанецький); людина, життя, краса, праця, спілкування, свобода, щастя, совість (Н. Щуркова); «піраміда потреб», елементи структури свідомості (А. Маслоу, Я. Щепанський); система мотивів поведінки особистості (А. Петровський, С. Рубінштейн); складова свідомості (інтереси, переконання, світогляд) (О. Леонтєєв); любов, повага, доброта (А. Макаренко, В. Сухомлинський). У формуванні цінностей особистості неабияку роль відіграють різні види мистецтва.

Мета: здійснити теоретико-практичний аналіз професійної підготовки майбутніх дошкільних педагогів з метою визначення готовності до формування базових цінностей дітей дошкільного віку.

Завдання:

- проаналізувати поняття «цінності» з психолого-педагогічного аспекту;
- провести моніторинг розуміння сутності базових цінностей особистості студентів спеціальності «Дошкільна освіта».

Виклад основного матеріалу дослідження. За предметним змістом розрізняють соціальні, культурні, економічні, політичні, духовні, педагогічні цінності й т. д. Фахівці нараховують багато десятків, навіть сотні таких цінностей. Пов'язавши цінності з якостями особистості, Г. Олпорт нараховував 18000 таких рис. Однак, найбільш загальних базових цінностей, що становлять фундамент ціннісної свідомості людей і підсвідомо впливають на їхні вчинки в різних галузях життя, не так багато. Їхня кількість виявляється мінімальною, якщо співвідносити цінності з потребами людей: З. Фрейд обмежився двома, А. Маслоу – п'ятьма потребами-цінностями, Г. Мюррей сформував список із 28 цінностей, А. Кірякова виділила 6 провідних цінностей: життя, людина, пізнання, краса, праця, батьківщина [4].

На думку Н. Щуркової, система цінностей являє собою піраміду від найвищих цінностей, що відображають найширше узагальнення, до менш значущих. У класифікації вченої проглядаються найвищі цінності, що включають весь світ в його значущості для людини, і вибудовується в наступний ряд: людина, життя, краса, праця, пізнання, спілкування, гра, свобода, щастя, совість, рівність, справедливість, братерство [10, с. 6].

Є. Бондаревська виділяє цінності, що сприяють вихованню вільної особистості (громадянськість, почуття власної гідності, самоповага, самодисципліна, чесність, орієнтування в духовних цінностях життя); вихованню гуманної особистості (милосердя, доброта, здатність до співчуття, співпереживання, альтруїзм, терпимість, доброзичливість, скромність, готовність надавати допомогу близьким і далеким, прагнення до миру, добросусідства, розуміння цінності людського життя) [1].

На сьогодні існує декілька видів класифікацій цінностей, які відрізняються між собою провідною характеристикою. Серед найбільш розповсюджених класифікацій можна назвати наступні:

- за функціональним значенням цінності поділяються на термінальні (цілі) та інструментальні (принципи та засоби досягнення мети) (М. Рокіч);
- за ступенем генералізації та присвоєння цінностей: ситуативні, стійкі, особистісні (усвідомлені смисли життя);

- цінності буття (Б-цінності) – істина, добро, справедливість, краса тощо;
- дефіцієнтні цінності (Д-цінності) – мир, спокій, безпека тощо (А. Маслоу);
- декларовані, реальні (Б. Братусь);
- духовні (освіта, наука, мистецтво); суспільно-політичні (свобода, рівність, справедливість); матеріальні (матеріальні блага) (В. Тугаринов);
- цінності життя (природні) – здоров'я, радість життя, спілкування тощо; і цінності культури (суспільні) – матеріальні, соціально-політичні, духовні (О. Дробницький);
- вітальні (здоров'я, безпека тощо); соціальні (статус, професія, сім'я); політичні (свобода слова, законність); моральні (добро, чесність, порядність); релігійні (віра); естетичні (краса, гармонія) (Б. Ерасов);
- ієрархічні рівні в системі цінностей: цінності абстрактні, цінності властивості і цінності – способи поведінки (С. Бубнова);
- цінності творчості, цінності переживання, цінності відношення (В. Франкл) [8].

Сутність феномена цінності в психології полягає, як вважає А. Маслоу, в тому, щоб допомогти людині виявити закладені в неї якості та створити сприятливі умови для самореалізації особистості через задоволення її потреб. А. Петровський, С. Рубінштейн відзначають, що в понятті «цінність» міститься елемент внутрішнього потягу і прагнення людини до того чи іншого виду діяльності. Цінність – невід'ємний компонент самої людини, що виконує в суспільстві якусь роль. У психіці людей цінність виникає разом з появою позитивної або негативної емоції, з'єднаної з конкретним знанням, що дозволяє зробити вибір варіантів поведінки або діяльності.

На думку вітчизняного психолога А. Максимова, цінності реалізуються через потреби людини, завдяки саме ціннісному відношенню «річ у собі» стає «річчю для нас». А. Леонтьєв, Е. Кузьмін трактують цінності як елементи структури свідомості особистості: інтереси, переконання. При цьому у визначеннях цінності присутня й інша сторона ціннісної орієнтації: якщо цінностями називають елементи соціального середовища. Цінності особистості – це не тільки виборче відображення матеріальних і духовних цінностей суспільства в свідомості індивіда, цінності можна розглядати як елементи або явища життя суспільства, аналізуючи їх з точки зору того соціального значення, яке їм надається суспільством в цілому або соціальною групою.

Ціннісні категорії добра, істини, милосердя, краси, любові вивчалися і філософами, оскільки вони сприяють формуванню моральних орієнтирів людини (В. Віндельбанд, О. Дробницький, А. Здравомислов, І. Кант, Г. Ріккерт, В. Тугаринов та ін.). Об'єктом спеціального аналізу з боку філософії та інших суспільних наук цінність стає лише з другої половини XIX ст. І. Кант відносив поняття «цінність» до моралі, а неокантіанці В. Віндельбальд і Г. Ріккерт застосовували його до явищ культури. В етику і естетику це поняття ввів Р. Лотце, в соціологію – М. Вебер. І. Канту належить розробка поняття «цінність» у зв'язку з уявленнями про суще та належне. В. Франкл у своїх дослідженнях наголошував, що цінності відіграють роль сенсів людського життя і складають три основні класи

смыслових універсалій: цінності творчості (в тому числі і трудові), цінності переживання (передусім любові) і цінності взаємин.

Неодозначеність поняття «цінності» відзначають і вітчизняні філософи (О. Дробницький, А. Здравомислов, В. Тугаринов та ін.). В. Тугаринов, В. Ядов підкреслюють, що виникнення цінності пов'язане, з одного боку, з предметами, явищами та їхніми властивостями, якостями особистості, здатними задовольнити потреби суспільства, людини, а з іншого – цінність виступає як судження, пов'язане з оцінкою існуючого предмета, явища, якості людини. Отже, цінність – це форма прояву певного роду відносин між суб'єктом і об'єктом – ціннісного ставлення та прояв гуманних якостей в їх спілкуванні [7].

О. Дробницький відзначав, що засвоєння системи цінностей окремою особистістю становить необхідну основу соціалізації особистості і підтримки нормативного порядку в суспільстві. Разом з цим в структурі зрілої особистості цінності виконують функцію перспективних, стратегічних життєвих цілей і мотивів життєдіяльності, реалізація яких виражається у внеску особистості в культуру, створенні нових форм цінностей. Він приходить до висновку, що «...взаємодія особистості і суспільства виражається у взаємопереходах соціальних і особистісних цінностей», і що в процесі історичного розвитку суспільства складається система загальнолюдських цінностей [7].

Філософи робили спробу упорядкувати й описати систему цінностей. Головним є основа, за якою вони класифікуються. На основі узагальнення підходів до розгляду природи цінностей зарубіжними філософами, розроблено класифікацію, в якій джерелом цінностей є потреби людини: ідеальне буття (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт), інтуїція, визначає сенс цінностей (О. Шпенглер та ін.) [2, с. 44].

Проаналізувавши сутнісні характеристики феномену «цінності» в філософській літературі, ми виявили, що цінності належать до сфери чуттєвого, вважаються свого роду емоційними установками, що сприяють орієнтації в досвіді людини. Своєю оригінальною внутрішньою силою цінності творять світ культури, є основою сенсу життя і призначення людини.

Провідні психологи XIX–XX ст., представники різноманітних наукових шкіл – зарубіжних (А. Адлер, А. Маслоу, К. Роджерс, З. Фрейд та ін.), вітчизняних (Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, Д. Ельконін, О. Леонтьєв, А. Лурія, В. Мухіна та ін.) – особливе значення надають становленню особистості і її ціннісних компонентів в ранньому дитинстві та дошкільному періоді. Суть їх висновків полягає в наступному: процес становлення ядра особистості (системи переконань, ціннісних орієнтацій) може відбуватися не тільки свідомо, але й не свідомо; більше того, найбільш інтенсивний саме період дошкільного дитинства. Осць чому так важлива правильна організація морального виховання дитини з самого раннього віку. В іншому випадку не виключається ущербність розвитку, наслідки якого усунути надзвичайно важко [5].

Про розвиток морально-ціннісної складової в дошкільному віці буде свідчити не лише сформованість у дитини певних знань. Важливого значення набуває опанування нею вміннями

та навичками використання на практиці морально-етичних норм та правил.

Формування цінностей у дошкільників значно відрізняється від формування цінностей у дорослих та має ряд особливостей. Вагому роль у формуванні цінностей у дошкільників відіграє дорослий, який є не тільки прикладом для наслідування, у якого дитина копіює стиль поведінки, а й організатором виховного процесу. Ціннісні орієнтації дошкільника визначаються свідомо та підсвідомо, формуються в ході набуття особистісного досвіду. Більш ефективно здійснюється формування цінностей за умови створення змістовного, емоційно-позитивного та виховного середовища. Особливе значення для засвоєння цінностей має емоційне забарвлення.

Серед усіх засобів ефективним у формуванні цінностей дослідники визначають художню літературу. Художня література активно впливає на почуття і розум дитини, розвиває її емпатійність, емоційність, забезпечує розуміння та прийняття моральних норм як єдиних вірних варіантів поведінки. Художнє слово призводить до змін у емоційній сфері дитини, сприяє появі живого відгуку. У творах художньої літератури, через її героїв, яскраво постає ідеал національного виховання: здорова, розумна, духовна, гуманна, культурна, щаслива людина; вільна, оригінальна та неповторна особистість.

Становлення морально-ціннісної складової відіграє важливу роль у формуванні життєвої компетентності дошкільника і полягає в опануванні духовно-моральними нормами. Дитина поступово усвідомлює необхідність керуватися загальнолюдськими цінностями у власній поведінці та спілкуванні, стає здатною до гуманної поведінки у суспільстві, поводитися адекватно, доцільно і конструктивно. У результаті виявляється її спрямованість на те, що відбувається навколо, критично ставитись до дій оточуючих і власних, нести відповідальність за свої вчинки. Так, Т. Поніманська, вказувала на важливість формування людяності у дитини дошкільного віку в процесі формування її життєвої компетентності, підкреслювала значення самостійного регулювання поведінки людини на основі гуманістичних цінностей. Вона зазначала, що насправді моральною можна вважати не ту людину, яка знає, що чинить морально, а ту, яка не може діяти інакше, незважаючи на наявність винагороди за це [9].

Ціннісні орієнтації пропонують дитині вибір між добром і злом, яке вона вчиняє не в силу необхідності, а в силу свого особистісного розуміння цієї необхідності. Саме свобода вибору являється основою моральних ціннісних орієнтацій. Саме ціннісні орієнтації виступають регулятором поведінки дитини навіть тоді, коли за нею ніхто не слідкує. Ціннісні орієнтації визначаються свідомістю і підсвідомістю, формуються в ході набуття особистого досвіду. В сформованому стані вони представляють індивідуальну ієрархічну сукупність цінностей, які визначають направленість особистості і вибірковість її поведінки.

В освітній програмі «Бакалавр» студенти спеціальності «Дошкільна освіта» вивчають курс «Художня література». Програмою передбачено аудиторні (лекційні, семінарські) та самостійні години. На семінарських заняттях студенти ана-

лізують освітні програми дошкільних навчальних закладів. Наприклад, визначають перелік творів з розділу «Літературна скринька» («Дитина», 2016). Програмою передбачено вивчення таких творів: художня література та українські казки «Колосок», «Лисичка-сестричка», «Лисичка та Журавель» (укр. нар. казки); «Дві кізочки», «Про двох цапків» (М. Коцюбинський); «Ледача подушка», «Осінь принесла золотисті стрічки», «Як синичка будить мене» (В. Сухомлинський); «Сльоза (різдвяна казка)» (М. Черемшина); «Квіти» (Є. Ярошинська); «Чорноморський» (О. Іваненко); «Чому усміхався трамвай» (В. Довжик); «Олівець-малювець» (Н. Забіла); «Весняна казочка» (Г. Беленька); «Казочка про зайчикову знахідку» (І. Андрусак); «Десять робітників» (М. Коцюбинський); «Що найсмачніше?» (В. Сухомлинський); «Чого синичка повеселішала?» (Ю. Ярмиш); «Дивовижна дружба», «Весна у лісі» (О. Копиленко); «Подарунок Морської Свинки» (Л. Письменна) [6].

На практичних заняттях студенти отримують інше завдання: дібрати українські казки та твори художньої літератури, у яких би було відображено базові цінності особистості (доброта, слухняність, співчуття, допомога, милосердя, ввічливість, повага). Наприклад, «Батьківська наука» (співчуття, милосердя, повага), «Названий батько» (милосердя, добро, повага), «Батько та три сини» (повага, співчуття, добро), «Баби-на дочка та дідова дочка» (повага, ввічливість, слухняність), та українські авторські казки «Сьома дочка» (доброта, повага, слухняність), «Про Чарівника» (ввічливість, доброта, повага), «Двоє мишенят» (допомога, співчуття), «Доброта» (доброта, допомога, співчуття) тощо.

Проаналізувавши результати практичної роботи студентів, ми визначили наступне: 35% студентів зробили добірку українських казок, однак не змогли виділити базові цінності. 45% студентів розуміють поняття «базові цінності» але поряд з українськими казками подали російські та інших народів світу; 20% студентів розуміють поняття «базові цінності» та підібрали українські казки і твори художньої літератури відповідно віку дітей. Ми висвітлили один аспект у роботі з майбутніми вихователями. У подальшому ми передбачаємо самостійне написання казок студентами за визначеними критеріями: невеликий обсяг тексту; доступність змісту, визначеність ідеї; простота зображення взаємин діючих осіб, динамізм у зображенні подій; предметність, цілісність казкових образів; точність, ясність, лаконічність, експресивність, виразність мови; захоплюючий сюжет; доступність відтворення тексту; наявність діалогів [3, с. 122].

Таким чином, у педагогіці цінності виступають як умова для формування моральних відносин між вихователем і вихованцями, як засіб розвитку інтелектуальної культури – думок, почуттів, переживань. Головна педагогічна функція цінності реалізується в її орієнтувальній, спрямовуючій ролі в життєдіяльності людини, яка виступає в якості «осі свідомості», саморегуляції її поведінки в сьогоденні і майбутньому. За основу психологічного механізму регуляції життєдіяльності, що базується на формуванні цінностей, вчені виділяють аксіологічні структури особис-

тості, що зв'язують внутрішній світ особистості і навколишню дійсність.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Отже, у педагогіці цінності виступають складовою аксіологічного та цілеспрямованого процесу формування моральних взаємовідносин дітей при їх самореалізації в різних видах діяльності. В системі психологічних знань цінності

виступають одним їх головних мотивів поведінки особистості, свідомого ставлення до оточуючих, моральними категоріями, що позначають психологічні характеристики людини. В подальшому наша робота полягає у розробці інтерактивних технологій у підготовці майбутніх дошкільних педагогів до формування базових цінностей дітей дошкільного віку.

Список літератури:

1. Дерманова И. Б. Диагностика эмоционально-нравственного развития / И. Б. Дерманова. – СПб.: Речь, 2002. – С. 45–89.
2. Зинченко В. П. Человек развивающийся. Очерки российской психологии / В. П. Зинченко, Е. Б. Моргулов. – М.: Тривола, 1998. – 304 с.
3. Карнаухова А. В. Формування шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих засобами української казки: дис. канд. пед. наук: 13.00.08 / А. В. Карнаухова. – Київ, 2016. – 240 с.
4. Кирьякова А. В. Теория ориентации личности в мире ценностей: монография / А. В. Кирьякова. – М., 1996. – 188 с.
5. Анцыферова Л. И. Психология формирования и развития личности / Л. И. Анцыферова // Психология личности в трудах отечественных психологов. – М., – 2000. – С. 207–213.
6. Дитина. Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / Наук. керів. В. О. Огнев'юк – К.: Київ. ун-т ім.Б. Грінченка, 2016. – 304 с.
7. Михальцова Л. Ф. Феномен понятия «ценность» и его генезис в психолого-педагогических исследованиях / Л. Ф. Михальцова // Педагогическое образование и наука: Научно-методический журнал. – 2009. – № 5. – С. 30–37.
8. Москаленко О. В. Сучасні концепції ціннісно-сислової сфери особистості // О. В. Москаленко. – Вісник НТУУ – КПІ. – Вип. 2. – 2010. – С. 41–43.
9. Поніманська Т. І. Моральне виховання дошкільників: Навч. посіб. / Т. І. Поніманська. – К.: Вища школа, 2011. – 111 с.
10. Прокофєва М. Ю. Інтеграція педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів і вчителів початкових класів: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / М. Ю. Прокофєва. – Одеса, 2008. – 21 с.

Карнаухова А.В.

Педагогический институт

Киевского университета имени Бориса Гринченко

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ ДОШКОЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ ДО ФОРМИРОВАНИЯ БАЗОВЫХ ЦЕННОСТЕЙ РЕБЕНКА

Аннотация

В статье освещаются проблемы ценностей, их классификация в психолого-педагогических аспектах. Проанализировано суть базовых ценностей в дошкольном возрасте и охарактеризовано результаты профессиональной подготовки будущих дошкольных педагогов к формированию базовых ценностей ребенка.

Ключевые слова: ценностные ориентации, базовые ценности, личность, дети дошкольного возраста, студенты.

Karnaukhova A.V.

Pedagogical Institute

Kiev University Boris Grinchenko

VOCATIONAL TRAINING OF FUTURE PRESCHOOL TEACHERS FOR THE FORMATION OF CHILDREN BASIC VALUES

Summary

The article deals with the problems of values in psychological and pedagogical aspects. The essence of values in the preschool age is analyzed and results of professional training of future preschool teachers for the formation of basic values of the child are described.

Keywords: value orientations, basic values, personality, children of preschool age, students.